

SOCIO-PHILOSOPHICAL REGULARITIES OF THE INTERRELATION BETWEEN NATIONAL AND RELIGIOUS CONSCIOUSNESS

Dilrabo Yuldoshevna Mamatkulova

Independent Researcher of Karshi State Technical University

E-mail: mydilrabo@gmail.com

Karshi, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: National consciousness, religious consciousness, social consciousness, cultural integration, national identity, religious values, national values, social development, social stability, spiritual development, globalization, social solidarity.

Received: 20.05.26

Accepted: 21.05.26

Published: 22.05.26

Abstract: This article analyzes the interconnection between national and religious consciousness and their role in societal development from a socio-philosophical perspective. It is highlighted that national consciousness is formed on the basis of the historical memory, culture and traditions of the people, and religious consciousness is manifested through faith, moral values and spiritual norms. Furthermore, the harmony between national and religious consciousness is substantiated as a vital factor ensuring the spiritual stability and social cohesion of society. The article analyzes their interaction based on the law of cultural integration, demonstrating that this process has been shaped throughout historical development. In particular, the practical significance of this process is revealed on the example of the harmonious development of national and religious values in Central Asia.

MILLIY VA DINIY ONG O'ZARO ALOQADORLIGINING IJTIMOIIY-FALSAFIY QONUNIYATLARI

Dilrabo Yo'ldoshevna Mamatkulova

Qarshi Davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: mydilrabo@gmail.com

Qarshi, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Milliy ong, diniy ong, ijtimoiy ong, madaniy integratsiya, milliy identitet, diniy qadriyatlar, milliy qadriyatlar, jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy barqarorlik, maʼnaviy rivojlanish, globallashuv, ijtimoiy birdamlik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy va diniy ongning oʻzaro aloqadorligi hamda ularning jamiyat taraqqiyotidagi oʻrni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Milliy ong xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va anʼanalari asosida shakllanishi, diniy ong esa eʼtiqod, axloqiy qadriyatlar va maʼnaviy meʼyorlar orqali namoyon boʻlishi yoritib berilgan. Shuningdek, milliy va diniy ong oʻrtasidagi uygʻunlik jamiyatning maʼnaviy barqarorligi va ijtimoiy birdamligini taʼminlovchi muhim omil sifatida asoslanadi. Maqolada ularning oʻzaro taʼsiri madaniy integratsiya qonuniyati asosida tahlil qilinib, bu jarayon tarixiy taraqqiyot davomida shakllanganligi koʻrsatib oʻtiladi. Xususan, Markaziy Osiyo hududida milliy va diniy qadriyatlarning uygʻun rivojlanishi misolida ushbu jarayonning amaliy ahamiyati ochib beriladi.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ НАЦИОНАЛЬНОГО И РЕЛИГИОЗНОГО СОЗНАНИЯ

Дилрабо Йулдошевна Маматкулова

Независимый исследователь

Каришинского государственного технического университета

E-mail: mydilrabo@gmail.com

Кариши, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Национальное сознание, религиозное сознание, общественное сознание, культурная интеграция, национальная идентичность, религиозные ценности, национальные ценности, развитие общества, социальная стабильность, духовное развитие, глобализация, социальная солидарность.

Аннотация: В данной статье с социально-философской точки зрения анализируется взаимосвязь национального и религиозного сознания, а также их роль в развитии общества. Освещено, что национальное сознание формируется на основе исторической памяти, культуры и традиций народа, а религиозное сознание проявляется через веру, нравственные ценности и духовные нормы. Также гармония между национальным и религиозным сознанием обосновывается как важный фактор, обеспечивающий духовную стабильность и социальную солидарность общества. В статье анализируется их взаимодействие на основе закономерности культурной

интеграции, и указывается, что этот процесс формировался в ходе исторического развития. В частности, на примере гармоничного развития национальных и религиозных ценностей на территории Центральной Азии раскрывается практическая значимость этого процесса.

Kirish. Globallashuv jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi davrda milliy va diniy ong masalasi ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Jamiyat taraqqiyoti, ma'naviy barqarorlik va milliy o'zlikni anglash jarayonida milliy hamda diniy onging o'zaro aloqadorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki insonning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishida uning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari, diniy e'tiqodi va milliy an'analari muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan milliy va diniy ong nafaqat individual tafakkurning tarkibiy qismi, balki jamiyatning ma'naviy hayotini belgilovchi muhim ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy ong xalqning tarixiy taraqqiyoti, urf-odatlar, tili, madaniyati va milliy qadriyatlari asosida shakllansa, diniy ong insonning ilohiy e'tiqod, axloqiy me'yorlar va ma'naviy qarashlarga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Ushbu ikki ong shakli ko'plab tarixiy davrlarda bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib kelgan. Ayniqsa, Sharq xalqlari tafakkurida milliylik va diniylik o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'lib, jamiyatning ma'naviy taraqqiyotida muhim o'rin egallagan.

Bugungi kunda zamonaviy axborot makoni, mafkuraviy tahdidlar va madaniy transformatsiyalar sharoitida milliy va diniy onging o'zaro munosabatini ilmiy jihatdan o'rganish zarurati ortib bormoqda. Chunki milliy va diniy qadriyatlarning uyg'unligi jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash, yosh avlodni vatanparvarlik va ma'naviy yetuklik ruhida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, bu jarayonda diniy ekstremizm, radikalizm va kosmopolitizm kabi salbiy holatlarning oldini olishda ham sog'lom milliy va diniy ongni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ijtimoiy onging turli shakllarini o'rganish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, milliy va diniy onging o'zaro aloqadorligi masalasi jamiyatning ma'naviy rivojlanishi, ijtimoiy barqarorligi va madaniy identitetini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har qanday jamiyatning barqaror

taraqqiyoti uning ma'naviy asoslari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonda milliy va diniy qadriyatlar muhim o'rin tutadi.

Milliy ong muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniyati, tili va an'analari asosida shakllanadigan ijtimoiy ong shakli bo'lib, u shaxsning o'zligini anglashida muhim rol o'ynaydi. Diniy ong esa insonning ilohiylik, e'tiqod va muqaddaslik haqidagi tasavvurlarini ifodalab, jamiyatda axloqiy me'yorlar va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Ushbu ikki ong shakli o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlanib, jamiyat hayotida bir-birini to'ldiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, globallashuv jarayonida turli madaniyatlar va qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchayib borayotgan bir sharoitda milliy va diniy ongning uyg'unligini ta'minlash masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash, milliy identitetni saqlash va ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy ongning turli shakllari shakllanib, ular o'zaro murakkab aloqalar tizimida rivojlanadi. Ijtimoiy ongning asosiy shakllari qatorida milliy ong va diniy ong alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu ikki fenomen jamiyatning ma'naviy hayoti, madaniy taraqqiyoti va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Milliy ong muayyan xalq yoki millatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida shakllangan o'zlikni anglash tizimi bo'lib, u milliy qadriyatlar, til, madaniyat, tarixiy xotira va an'analari asosida shakllanadi. Milliy ong orqali shaxs o'zini muayyan millat vakili sifatida anglaydi va shu asosda ijtimoiy identitetni shakllantiradi.

Diniy ong esa insonning ilohiylik, muqaddaslik va transsendent borliq haqidagi tasavvurlarini ifodalovchi ijtimoiy ong shaklidir. U e'tiqod, diniy qadriyatlar, diniy marosimlar va axloqiy me'yorlar orqali namoyon bo'ladi. Xususan, Islom diniy tizimi axloqiy poklik, adolat, bag'rikenglik va ijtimoiy hamjihatlik kabi tamoyillarni ilgari suradi.

Mashhur sotsiolog Émile Durkheim dinni jamiyatning ma'naviy birdamligini ta'minlovchi muhim institut sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, diniy qadriyatlar jamiyat a'zolarini umumiy ma'naviy tizim atrofida birlashtiradi. Shu jihatdan diniy ong milliy ong bilan o'zaro uyg'unlashib, jamiyat barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Milliy va diniy ong o'zaro aloqador holda tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan. Ko'pgina jamiyatlarda diniy qadriyatlar milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismiga aylangan.

Markaziy Osiyo hududida diniy qadriyatlar va milliy an'analar asrlar davomida o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlangan. Bu jarayonda Al-Farabi, Ibn Sina hamda Al-Biruni kabi mutafakkirlarning ilmiy-falsafiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etgan.

Masalan, Al-Farabi jamiyat taraqqiyotida ma'naviy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarning muhim rol o'ynashini ta'kidlab, din va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlikni nazariy jihatdan asoslab bergan. Uning fikricha, jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ma'naviy qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lishi zarur.

Shuningdek, Ibn Khaldun o'zining mashhur "Muqaddima" asarida din va milliy birlik o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilib, diniy qadriyatlar jamiyatning ijtimoiy birdamligini mustahkamlashini ta'kidlaydi.

Milliy va diniy ong o'zaro ta'siri bir qator ijtimoiy-falsafiy qonuniyatlar asosida amalga oshadi.

1. Madaniy integratsiya qonuniyati. Milliy va diniy ong o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning muhim qonuniyatlaridan biri madaniy integratsiya qonuniyatidir. Ushbu qonuniyatga ko'ra, jamiyat taraqqiyoti jarayonida diniy qadriyatlar va milliy madaniyat elementlari o'zaro uyg'unlashib, yagona ma'naviy-madaniy tizimni shakllantiradi. Bunday integratsiya jarayoni tarixiy taraqqiyot davomida shakllanib, jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va ma'naviy birdamligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Madaniy integratsiya jarayoni ijtimoiy ongning turli shakllari o'rtasidagi dialektik aloqadorlikni aks ettiradi. Chunki jamiyat hayotida milliy qadriyatlar va diniy qadriyatlar ko'pincha bir-birini to'ldiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, diniy an'analar ko'plab xalqlarning milliy madaniyatida muhim tarkibiy elementga aylangan.

Sotsiologiya va ijtimoiy falsafa tarixida madaniy integratsiya masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Émile Durkheim dinni jamiyatni birlashtiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida talqin qilgan. Uning fikricha, diniy qadriyatlar jamiyat a'zolarini umumiy axloqiy tizim atrofida birlashtirib, ijtimoiy birdamlikni ta'minlaydi. Shuning uchun diniy marosimlar va qadriyatlar ko'pincha milliy madaniyat bilan uyg'unlashib ketadi.

Madaniy integratsiya jarayonida din nafaqat e'tiqod tizimi, balki muhim madaniy omil sifatida ham namoyon bo'ladi. Bu holat ayniqsa tarixiy sivilizatsiyalar rivojida yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, Markaziy Osiyo hududida diniy qadriyatlar asrlar davomida milliy madaniyat bilan o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlangan. Natijada diniy marosimlar, axloqiy me'yorlar va ma'naviy qadriyatlar xalqning kundalik turmush tarziga chuqur singib ketgan.

Bu jarayonni tushuntirishda mashhur tarixchi va sotsiolog Ibn Khaldun qarashlari muhim ahamiyatga ega. U o'zining mashhur asari "Muqaddima"da jamiyat taraqqiyotida diniy birlik va madaniy birdamlikning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, diniy qadriyatlar jamiyat a'zolarini umumiy maqsad va g'oyalari asosida birlashtirib, madaniy integratsiya jarayonini kuchaytiradi.

Madaniy integratsiya qonuniyati, shuningdek, milliy identitet shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi. Chunki milliy identitet ko'pincha diniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda shakllanadi. Bu jarayonda din milliy madaniyatning ma'naviy asoslaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, Islam sivilizatsiyasi tarixida diniy qadriyatlar ilm-fan, madaniyat va axloqiy tizimning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Madaniy integratsiya qonuniyatining yana bir muhim jihati shundan iboratki, u jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarning uyg'unligi ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi hamda ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olishga yordam beradi. Bu jarayon ayniqsa ko'p millatli jamiyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, O'zbekiston tajribasi milliy va diniy qadriyatlarning uyg'unligi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lishini ko'rsatadi. Bu yerda tarixan turli millatlar va diniy konfessiyalar o'rtasida bag'rikenglik va hamjihatlik an'analari shakllangan.

Madaniy integratsiya jarayoni globallashtirish sharoitida ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Aksincha, zamonaviy axborot makonida madaniyatlararo aloqalar kengayib borayotgan bir sharoitda milliy va diniy qadriyatlarning uyg'unligini saqlash muhim vazifaga aylanmoqda. Chunki globallashtirish jarayoni ayrim hollarda madaniy identitet inqiroziga ham olib kelishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy ijtimoiy falsafada milliy va diniy qadriyatlar integratsiyasini ta'minlash jamiyat barqaror rivojlanishining muhim sharti sifatida qaraladi. Madaniy integratsiya qonuniyati ana shu jarayonning nazariy asosini tashkil etadi.

Xulosa. Yuqorida tahlil qilinganidek, milliy va diniy ong o'zaro aloqadorligi jamiyat ma'naviy tizimining fundamental xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bu aloqadorlik qonunlari biri-biri bilan uzviy bog'liq holda milliy qadriyatlar va diniy e'tiqodlar orasidagi moslashuv, integratsiya va transformatsiya jarayonlarini tartibga soladi.

Birinchidan, madaniy integratsiya qonuniyati milliy va diniy qadriyatlarning o'zaro uyg'unlashishi, ya'ni madaniy va ma'naviy muhitda yagona tizimni shakllantirishini ko'rsatadi. Bu qonuniyat jamiyatda umumiy ma'naviy birlikni ta'minlashda asosiy mexanizm vazifasini bajaradi.

Qonuniyatlar tizimi milliy va diniy ongning integral, dinamik va ko'pqirrali tabiatini namoyon qiladi. Ular jamiyat ma'naviy rivojlanishi, madaniy barqarorlik, ijtimoiy integratsiya va identichlik shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ushbu qonuniyatlar tizimi milliy va diniy ongni o'rganishda, jamiyat rivojlanishi va ma'naviy barqarorlikni tahlil qilishda samarali nazariy asos hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahmudov N. Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari. – Toshkent, 2017. – 50 b.
2. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B. 120–150.
3. Falsafa asoslari: darslik. – Toshkent, 2019. – B. 110–140.
4. Sotsiologiya: o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2020. – B. 90–120.
5. Karimov I. A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. – Toshkent, 1992. – B. 45–70.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. – B. 1–10.
7. Karimov I. A. Asarlar to'plami. – Toshkent. – B. 180–220.